

Da statsministeren prioriterte småbrukerne

En tidlig 1900-talls kampsak i landbruket

Foredrag i Pensjonistakademiet Campus Ås, 3. sept. 2015

Av Nils Kristoffer Kolstad

Innledning

Det er sikkert mange med meg som ser med stor interesse på det som foregår på Campus Ås om dagen. Store forandringer med formål å bygge opp et moderne universitet innen biovitenskap og miljø.

Fint å se at UMB, NVH og VI nå har samlet kreftene sine mot å bygge opp et moderne universitet. Og at våre politikere og myndigheter har gått helhjertet inn for saken. Det har ikke vært lett å komme dit en er i dag. Det vet alle som over mange år har jobbet med saken.

Så vet vi fra historien at det er ikke første gangen at organiseringen av høyere utdanning og forskning på området norsk landbruk har vært gjenstand for debatt og skapt motsetninger. Det har skjedd før. Men så skjer det samme positive hver gang: Når vedtak er gjort, glemmer en motsetningene, og alle går 100 prosent inn for saken!

Det er et slikt tilfelle jeg skal snakke om i dag. Nemlig om motsetningene ved etableringen av Statens Småbrukslærerskoler på Sem i Asker for akkurat 100 år siden, og videre samordningen med NLH for nærmere 50 år siden.

Landbruket i Norge ved århundreskiftet

Fra historien vet vi at først på 1900-tallet levde i overkant av 60 % av Norges befolkning på landsbygda. Og de aller fleste av disse hadde på en eller annen måte tilknytning til jordbruket. Det var dårlige tider med stor arbeidsledighet. Emigrasjonen, i første rekke til Amerika, var stor. Faktisk opp mot 25 000 personer per år.

Den vanskelige arbeidssituasjonen førte til at større gårder ble oppdelt i mindre bruk. Noe senere ble store områder lagt ut til bureising, noe som var positivt med hensyn til arbeidsløsheten, men som resulterte i at mange små bruk ble etablert. Myndigheter og politikere var naturligvis klar over hvor vanskelig situasjonen var for landets småbrukere. Men å finne løsninger på problemet var ikke enkelt.

Det ble av mange hevdet at økt yrkesopplæring var løsningen. En kjent amtmann ved navn Carl Michelet, sa i Stortinget at skoleverket i landbruket var ufullstendig. Han uttalte at *«Vi har noen Anstalter, hvor man kan uddanne de Jordbrugere, der haver større Eiendomme; men vi har ingen Anstalter, der er afpassede efter de små Eiendommers behov»*.

Krav om egne skoler sovner bort

Michelet krevde at det måtte etableres egne skoler for småbrukerne. Det var ingen hjelp i å la småbrukerne gå på de samme skolene som de som kom fra de store gårdene. Det ble en endeløs diskusjon om dette, og stor uenighet. Noen av de som talte storbøndenes sak provoserte ved å si at det ikke kunne komme på tale å etablere egne skoler for småbrukerne.

De måtte nøye seg med «Exemplets Magt». Det vil si at de måtte lære av å se hvordan storbøndene gjorde det.

Det eneste viktige som kom ut av denne diskusjonen, som gikk over flere år, var at landbruksopplæringen generelt sett ble noe utbygd etter århundreskiftet. Det ble startet nye skoler og aktuelle kurs. På Sem i Asker startet en driftig mann som hette Bernt Holtmark, en privat landbruksskole.

Men som nevnt, småbrukerungdommen gjorde seg liten nytte av disse landbruksskolene. Undervisningen passet ikke for dem. Aktuelle fag for dem ble ikke satt på timeplanen, og ikke minst: lærere i smånæringsfag manglet fullstendig. Dårlig råd hadde de også. Så de uteble fra en undervisning som egentlig bare var myntet på storbønder, ble det sagt.

Landbrukstelingen i 1907

I 1907 ble det holdt en landbruksteling i Norge. Resultatet av denne ga politikere, myndigheter og ikke minst folk flest konkrete tall for hvilket småbrukerland Norge i realiteten var.

Tellingen viste nemlig at 75% av alle gårdsbruk i landet var på under 50 dekar dyrka jord. Og over halvparten av alle registrerte bruk i landet hadde under 20 dekar dyrka jord.

Forskjellene var som kjent store landsdelene imellom. De store brukene var stort sett samlet i flatbygdene på Østlandet og i Trøndelag, mens det langs kysten og i fjellbygdene knapt fantes store bruk.

At befolkningen på disse små brukene hadde det vanskelig, har vi ofte hørt fortalt av våre foreldre og besteforeldre. I tillegg til en enkel

gårdsdrift hvor produktene for det meste gikk med til eget bruk, måtte det skaffes inntekter fra arbeid utenom bruket, og det var ikke enkelt i alle landsdeler.

I den delen av landet hvor jeg kommer fra var fisket en bra kombinasjon til småbruksdriften. Fiskerbonden klarte seg bra. Men når fisket slo feil, som det ofte gjorde, ble det smalhans. I enkelte landsdeler var også skogbruk, og skogbruksarbeid en aktuell attåttnæring.

Men konklusjonen i stort var at småbrukeren hadde det vanskelig. Så vanskelig at noe måtte gjøres.

Noe måtte gjøres, men hva?

«Vi oppnevner en komite» sa Regjeringen. Og dette ble gjort i 1909. Og her kommer den tidligere nevnte Bernt Holtsmark fra den private landbruksskolen på Sem i Asker inn i bildet. Han ble nemlig komiteleder. Men så skjedde det fatale at komiteen ikke kom i gang med arbeidet før i 1912. Årsaken var at Bernt Holtsmark ble landbruksminister!

Heldigvis så var det et par aktive personer som jobbet med saken på siden av denne regjeringsoppnevnte komiteen.

Den ene hette Halfdan Cock-Jensen. Han var en skolemann som i flere år hadde vært opptatt av småbrukersaken. Han hadde sterke meninger om hvordan dette med yrkesopplæringen for småbrukerne skulle gjøres. Han hadde flere ganger tatt kontakt med NLH og direktør Johan Hirsch om å sette i gang kurs i smånæringer ved høyskolen, men uten å komme noen vei med saken.

Det ble sagt at Hirsch ikke var fremmed for å gjøre noe, men han fikk ikke styret med seg på dette. Ganske merkelig egentlig, for det generelle inntrykket vi har av direktør Hirsch er at han var ganske enerådende i sine beslutninger ved NLH. Men han kom altså ingen vei når det gjaldt Cock-Jensens ærend.

Den andre personen som engasjerte seg i saken var den mektige venstrepolitikeren, industrimannen og skipsrederen fra Vestfold, Gunnar Knutsen!

Det fortelles at Cock-Jensen besøkte Gunnar Knutsen i Vestfold for å orientere han om denne saken. (Å drive litt lobby var altså heller ikke på denne tiden ukjent).

I Gunnar Knutsen fant imidlertid Cock-Jensen en interessert lytter. En som ikke ventet lenge med å engasjere seg. Han så nok at dette var en god venstresak. Knutsen ventet derfor ikke lenge før han reiste rundt i landet og holdt flammende foredrag om småbrukernes vanskelige kår, noe som vakte stor oppsikt og ble godt mottatt.

Den komiteen som Bernt Holtsmark var formann i kom etter hvert i gang med arbeidet sitt. Men det gikk trått, og uenigheten var stor blant komiteemedlemmene. Enkelte uttalelser viste at motivasjonen for å finne frem til gode løsninger var heller dårlig. En person i komiteen skulle etter sigende ha uttalt at: *«Disse småbrukere har ikke forutsetningen for en teoretisk undervisning. De lærer best ved at se med øynene hvordan ting gjøres»*.

Men komiteen rakk da til slutt å legge frem en innstilling.

Så ville skjebnen det slik at like før innstillingen var ferdig, så ble det regjeringsskifte i Norge. Og hvem andre enn Gunnar Knutsen ble statsminister?

Landbruksministeren tar saken

Ikke nok med at Knutsen ble Statsminister. Han valgte i tillegg å bli landbruksminister! Som begrunnelse for å ta på seg landbruksministerposten i tillegg til statsministerposten uttalte Knutsen at han ønsket å gi høy prioritet til en skikkelig fagopplæring for småbrukerne.

Det sies at han egentlig hadde tenkt seg å samarbeide med NLH i denne saken. Han skrev faktisk brev til NLH hvor han lovte skolen en overlærerstilling i faget mindre husdyr hvis de gikk inn for saken. Men svaret fra NLH var negativt. Kanskje de kunne få til å legge inn noe undervisning som ettermiddagstimer, ble det sagt. Dette førte til at Knutsen fra nå av så helt bort fra et samarbeid med NLH i denne saken.

Det første han da gjorde var å vrake den tidligere nevnte komiteinnstillingen. Forslagene der var alt for dårlig etter hans mening. Han nedsatte en ny komite, en komite sammensatt av personer som han mente hadde greie på utdanning og småskala jordbruksdrift. Og hvem fikk han som sekretær? Jo, den tidligere nevnte Cock-Jensen, som nå var blitt formann i det nystiftede Norsk Småbrukerforbund.

Ikke nok med at Knutsen ville ha en ny komite. Han ville ikke vente lenge på en innstilling. Så her var det bare å jobbe. Etter knapt to måneder fikk han innstillingen på bordet.

Nå likte statsministeren/landbruksministeren seg

Forslagene ble nemlig akkurat slik som han hadde ønsket seg. Kanskje han hadde diktert komiteen litt? Hvem vet?

Et enstemmig forslag så i hovedsak slik ut:

1. Det opprettes en skole for utdanning av småbrukslærere
2. I tillegg til innføring i tradisjonelle jordbruksfag legges hovedvekten på smånæringer, det vil si fjørfe, pelsdyr, birøkt, ferskvannsfiske og småhagebruk.
3. Undervisningslære og forslag til aktuelle attåtnæringer gis stor vekt i utdanningen
4. Utdanningen deles på teoretisk vinterkurs og praktisk sommerkurs
5. Opptakskrav: landbruksskole eller hagebruksskole

Det er interessant å merke seg at komiteen ikke hadde noen forbilder å støtte seg til i planleggingen av utdanningen hverken fra Norge eller fra utlandet. Kombinasjonen teori og praksis var faktisk noe helt nytt innen høyere landbruksutdanning.

Proposisjon og reaksjoner på den

Landbruksdepartementet gikk umiddelbart i gang med å behandle saken. Og arbeidet gikk fort unna. Allerede 6. februar, altså bare to mnd. etter at innstillingen ble sendt departementet, forelå proposisjonen. Og komiteinnstillingen fikk full støtte fra Departementet. Det eneste tillegget departementet kom med var at de ønsket å utvide studietida. Det mente at forslaget om bare ett års utdanning var alt for kort tid for det skisserte faginnholdet.

Men nå kom reaksjonene. Både under behandlingen av saken i Landbrukskomiteen, og i Stortinget den 3. juli 1914.

På forhånd hadde det kommet inn flere advarsler mot forslaget, bl.a. fra «Landbruksfunksjonærenes Forening», «Norske landbrukskandidaters forening», Jordbrukerlaget ved NLH og fra en rekke enkeltpersoner. Men noen jublet, nemlig Småbrukerforbundet som sammen med Venstre gikk fullt inn for saken.

Det er interessant å registrere hvilket ordbruk som ble brukt i media og ellers på denne tiden. Langt tøffere enn det vi opplever i dag, selv om enkelte uttalelser også i dag kan virke noe uhøvlet.

Direktøren på NLH, Johan L. Hirsch, sa f.eks. i et foredrag i Selskapet for Norges Vel at skolen bare ville oppnå å sende ut «halvciviliserte røvere». Et annet kom fra Jens Hundseid, som sa at det ville aldri komme noe godt ut av en «kvakksalveranstalt som den foreslåtte».

Stortingets sluttbehandling av saken

Også i Stortinget var motstanden stor mot å opprette en egen skole for småbrukslærere. Mange mente at denne utdanningen burde legges til NLH. Men så var det bare det at NLH hadde vist en kald skulder til saken, noe som ergret Knutsen noe forferdelig. Han ville ikke snakke mer med NLH.

Politisk sett gikk Høyre enstemmig imot forslaget. Blant politikerne ellers på Stortinget var kritikken jevnt over stor. Men en god del gikk inn for forslaget.

Etter hvert mistet Statsministeren tålmodigheten. Han entret talerstolen og meddelte at han hadde brukt så mye tid og krefter på denne saken at hvis hans forslag ble underkjent, «*saa trekker jeg mig gjerne tilbake fra min stilling*».

Han stilte rett og slett kabinettsspørsmål.

Ingen partier ønsket regjeringsskifte på en så liten sak egentlig, på et tidspunkt da det var stor ufred i Europa. Dette var i starten på første verdenskrig. Mye uro var det i Finland på denne tiden, og ikke minst i Russland hvor borgerkrigen var i ferd med å bygge seg opp. Politikerne så nok at det grenset til uforsvarlighet med en regjeringsskifte på dette tidspunkt.

Konklusjon: Enstemmig beslutning om å etablere en småbrukslærerskole i samsvar med landbrukskomiteens innstilling.

Hva så med skolegård?

Men noen steder måtte denne skolen plasseres. Og det hastet. Men også her hadde den gode Knutsen vært ute på egen hånd. Han hadde nemlig snakket med den tidligere nevnte Bernt Holtmark på Sem om å overta hans eiendom til dette formålet. Som tidligere nevnt hadde Bernt Holtmark drevet privat landbruksskole her, men etter hvert som det ble etablert en del offentlige landbruksskoler på denne tiden, bl.a. i Buskerud og Akershus, avtok søkningen til Sem.

Her sto derfor i realiteten gård og bygninger klare for innflytning! Dette passet bra for Knutsen, og for en pris på 128.500 kr avgjorde Gunnar Knutsen handelen, som han etter sigende var meget godt tilfreds med.

Men en protest fra Stortinget måtte jo komme mot denne egenrådige fremgangsmåten. Han fikk igjen kritikk. Til dette svarte Statsministeren følgende: «*Jeg mener at man skal ikke la seg binde av formalia, og jeg kan ikke love at ikke saadant kan komme igjen i fremtiden under like forhold som nu*».

Dermed ble vedtaket om kjøp av Sem gjort mot en stemme.

Studiestart

Så gjaldt det å få på plass et styre og en administrasjon så fort som mulig, samt å gjøre opptaket kjent for aktuelle studenter utover i landet. Gunnar Knutsen visste nå om en person som han mente hadde både de faglige og personlige egenskapene som krevdes for en bestyrerstilling her. Denne personen var Morten Ferdinand Nilssen, bestyreren for Berby Husmorskole i Østfold. Han var utdannet ved Universitetet i Oslo samtidig som han var landbrukskandidat. Han hadde studert smånæringsfag både i Sverige og Danmark, og hadde til og med skrevet bok om dette.

Så var han en aktiv høyrepolitiker, noe Knutsen mente hadde sine fordeler med sikte på å stanse høyres motstand mot opprettelsen av småbrukslærerskolen. Her var altså politikeren på banen igjen. Nilssen fikk tilbudet, vegret seg litt, men tok jobben under forutsetning av å få samme lønn som professorene ved NLH. Han satte også en annen betingelse; han ville ikke ha noe overstyre eller tilsynsutvalg å forholde seg til. Skolen og han selv skulle stå direkte under Departementet. Dette også måtte Knutsen gå med på.

Ikke verst at Statsministeren for en gangs skyld fant å måtte bøye seg for andres meninger!

Alt på plass, - formell åpning

I januar 1915 var bestyrer, lærerstab og personale ellers på plass. Den formelle åpningen kunne dermed gå av stabelen *den 11. januar 1915*, altså for nesten nøyaktig 100 år siden.

Foran et 40-talls staskledde damer og herrer fra departement, kommune, politikere, organisasjoner mv, + den første årgangen av

studenter, nærmere bestemt 14 gutter og 2 piker, holdt en stolt statsminister sin åpningstale. Han påpekte hva som var årsaken til at skolen ble etablert, nemlig at undervisningen på de vanlige landbruksskolene ikke nådde inn til landets mange småbrukere. Hvis disse nå fikk en relevant utdanning innen jordbruk og smånæringer slik det var lagt opp til her, ville de kunne skaffe seg et levebrød på små bruk. Dette ville føre til en reduksjon i arbeidsløsheten blant ungdommen på landsbygda, og utvandringen til USA, som pågikk for fullt, ville avta.

Henvendt til de 16 elevene i salen sa han i en meget beveget tale, at de var en utvalgt flokk ungdommer som etter at de var ferdige med skoletiden på Sem skulle gå inn i et virke *«som missionærer blandt smaabrukerne, som nu ofte sitter i nød og fattigdom paa grund av mangel paa kundskaper. Dere skal skabe lys og solskinn i hjemmene, noe som er en stor og hellig gjerning. Det er derfor noget av en begivenhet i det norske landbruk, som foregaar her på Sem i dag»*.

Utdanningen

Det er ikke her og nå tid til å gå nærmere inn på selve studiene som sådan. Bare nevne at utdanningen ble stort sett som planlagt. Det eneste var at studietiden etter hvert ble forlenget slik som tidligere antydnet av Departementet.

Hvor kom så lærekreftene fra?

Det ble ansatt en beskjeden fast lærerstab på de ulike fagområder, overlærere, assistenter og praksislærere. I tillegg til dette ble det engasjert mange timelærere. Dette var ofte spesialister fra næringslivet, fremstående lærere fra skoleverket og personer med

spesielle kunnskaper innen det offentlige system. Så kom det en del, etter hvert en god del, lærekrefter fra NLH.

Og det er interessant å merke seg at etter at det, som tidligere nevnt, ble vist liten interesse i saken fra NLH sin side, så ble Sem fort møtt med stor velvilje fra lærerstaben ved NLH når det gjaldt å gi spesialforelesninger på ulike fagområder. Dette ble en enorm styrke for utdanningen på Sem. Et gryende samarbeid mellom Sem og NLH begynte faktisk fra dag én. Striden ble erstattet med samarbeid.

Handverkslinje og lærlingekurs

Det lå alt i de opprinnelige planene ambisjoner om å inkludere en del undervisning i handverk. En tenkte seg at dette kunne skape grunnlag for å etablere visse attåt næringer på småbrukene. En tenkte seg at småbrukslærerne skulle veilede i husflid og småindustri.

Resultatet ble at handverksutdanningen ved skolen etter hvert ble ganske omfattende. Det ble derfor etablert egen linje for dette, som omfattet både snekker- og smedarbeid.

Skolen etablerte også et eget lærlingekurs med noe teori, men mest basert på praktiske øvelser i jordbruk, hagebruk, husdyrbruk og biavl. Et populært opplegg som ungdommer fra hele landet søkte seg inn på.

Skolen fikk jevnt over gode tilbakemeldinger på utdanningen, både nasjonalt og internasjonalt, og søkningen var god, selv om det var noe variasjon fra år til år.

De store utfordringene lå egentlig i svak finansiering.

Skolene nærmet seg hverandre

Så skjedde det en god del endringer i studieplanene utover i 1930-40 årene både på NLH og på Sem som gjorde at de kom nærmere og nærmere hverandre i utdanning.

- De teoretiske opptakskravene til Sem ble betydelig skjerpet. De samme krav ble innført som for NLH
- Studietiden på Sem ble etter hvert forlenget
- Et eget institutt for fjørfe og pelsdyr ble etablert på NLH
- Hagebruk inn i fagplanen til NLHs Jordbruksavdeling.
- NLH startet undervisning i birøkt, med lærer fra Sem
- Utvidet forskningsaktivitet på Småbrukslærerskolen

Dette og mer til bidro til at spørsmålet om å slå sammen disse to utdanningsinstitusjonene etter hvert kom opp. Flere pekte på at skille i fagkrets mellom skolene var ikke større enn at utdanningen burde kunne samordnes i en institusjon.

De som hadde kjempet frem Småbrukslærerskolen sto imidlertid på sitt. Et nytt argument for dem kom til da den såkalte herredsagronomordningen som Departementet innførte like før 1950 ble gjennomført. Studiene på Sem hadde nemlig den allsidigheten som krevdes for stillingen som herredsagronom i kommunene. Denne stillingen ble faktisk den viktigste avtakeren av kandidatene fra Sem etter krigen. De fleste av de vel så 800 studentene som har gått ut fra Sem har havnet som herredsagronomer.

Hva gjør en herredsagronom?

At det krevdes en allsidig utdanningsbakgrunn for stillingen som herredsagronom går frem av de oppgaver denne stillingen vanligvis ble stilt overfor. Nevnes kan:

- Leder for kommunens jordstyrekontor
- Er rådgiver i jordlovssaker
- Administrerer alle støtteordningene i landbruket
- Gir råd i alt fra jordbruksmaskiner til stueplanter
- Utarbeider driftsplaner for små og store gårdsbruk
- Planlegger nydyrking, utarbeider grøfteplaner, tegner driftsbygninger, gir råd om forings- og avlsplaner for alle husdyr
- Gir faglig støtte til kommunens mange ulike lag foreninger innen sektoren.
- Deltar aktivt i 4H-arbeidet i kommunen
- Sitter ofte i kommunens mange komiteer og utvalg på jordbruksområdet

Stortingsbehandlingen

Den 2. februar 1960 kom til slutt saken opp til avgjørelse i Stortinget.

Argumentene for og mot var etter hvert velkjente. De faglige og økonomiske argumentene for samordning vant som ventet frem, selv om mange kjempet mot at en samordning skulle skje.

Som mange påpekte, hadde norsk landbruk gjennomgått en formidabel utvikling siden Gunnar Knutsen sto på barrikadene for å etablere Statens Småbrukslærerskolen først på 1900-tallet.

Det var videre et faktum at de smånæringene som det sto så dårlig til med i sin tid, og som den direkte årsaken til at Statens

Småbrukslærerskole ble etablert, hadde utviklet seg og fortsatte å utvikle seg til særdeles viktige satsingsområder innen norsk jordbruksdrift. Landets eggproduksjon som eksempel og en spesialisert slaktekyllingproduksjon hadde vokst og fortsatte å vokse til spesialproduksjoner av stor betydning. Det samme gjaldt pelsdyrnæringen og birøkten.

Vedtak

Med et solid flertall ble forslaget om samordning vedtatt i Stortinget. Noen var skuffet, noe statsminister Gerhardsen godt forsto, som han selv uttalte under behandlingen.

Som trøst fikk Småbrukslærerskolen mye ros fra alle partier på Stortinget for det arbeidet skolen hadde betydd for utdanningen i landbruket og i særdeleshet for småbrukernes yrkesutdanning, og for det skolen hadde gjort for utviklingen av norsk landbruk generelt sett,

Avslutning

Jeg innledet med å peke på det omfattende arbeidet som vi ser foregår på Campus Ås om dagen med å fullføre utbyggingen av NMBU. Det blir interessant å se prosjektet helt ferdig gjennomført om et par år.

Så er det slik at vi ofte hører fra universitetsverdenen, ikke minst fra Universitetet i Oslo, og fra Vitenskapsakademiet i Oslo, at en spesielt viktig oppgave for alle universitet er å bygge opp spesialområder hvor en kan hevde seg i teten internasjonalt sett. Plasseringen på den årlige Academic Ranking of Worlds Universities vektlegges. Dette er naturligvis viktig i og for seg. Men mange med meg tenker

nok at NMBU har sin aller største oppgave i å bidra jevnt over på alle fagområder slik at alle former for jordbruksdrift og matproduksjon får det kunnskapstilfang som er nødvendig for å sikre en sunn og god aktivitet og utvikling.

Etter å ha hørt rektors tale under immatrikuleringen for et par uker siden er jeg sikker på at NMBU vil satse akkurat på dette. Universitetet skal føre videre den oppgaven de tidligere og bakenforliggende institusjonene har hatt tradisjon for og tatt så godt vare på.

Dette var godt å høre.

Etterord

Dette foredraget kunne ikke ha vært skrevet og holdt uten den støtten jeg har hatt i

Professor Edvin Kiles bok «*Statens småbrukslærarskule*».

Noen få opplysninger er også hentet fra

«*Norges landbrukshistorie I-IV*», redigert av Reidar Almås,

Dessverre så inneholder dette store og omfattende verket svært få opplysninger om Statens Småbrukslærerskole og denne skolens innsats i en vanskelig utviklingstid i norsk landbruk.